

יבמות דף ק"ו, "משטה אני בד"

א. פתיחה

1. **יבמות, דף ק"ו:** "לבתר דחלץ לה, אמר לה: זיל הב ליה, אמר ליה: משטה אני בד עבדה ליה, מי לא תניא: הרי שהיה בורח מבית האסורין והיתה מעברא לפניו, ואמר ליה טול דינר והעבירני, אין לו אלא שכרו".
2. **גליון הש"ס לרע"א שם:** "עייין בספר כתנות אור על התורה להגאון בעל פנים מאירות בפרשה תולדות".
3. **כתנות אור פרשת תולדות, ד"ה בפסוק ויאמר עשו:** "ויש לדקדק מה היה צריך יעקב לומר מכור לי מכירה ברורה, מהי תיתי לומר שלא ימכור לו מכירה גמורה ... ונראה לי ליישב ע"פ מאי דאיתא בסוף החולץ "משטה אני בד" ... ואיתא במפרשים שאחזו לעשו בולמוס, והיה עשו יכול לטעון משטה אני בד, ולכך אמר מכרה כיום את בכורתך שלא תחזור ותערער, וקיימא לן דאם נשבע אינו יכול לטעון משטה אני בד".
4. **קצות החושן, רס"ד ס"ק ד':** "ואם נשבע או בתקיעת כף ליתן לו נראה שצריך ליתן לו כל שכרו כיון שנשבע, דעיקר הטעם דאינו אלא משטה אני בד, ושבועה מסלק השטאה ואפילו מת צריכין היורשין לשלם".
5. **מנחת אשר פרשת תולדות:** "אפשר דמשום כך כתיב "ויבז עשו את הבכורה", וכיון שהבכורה היתה בזויה בעיניו ולא היתה חשובה, אינו יכול לבא ולערער על המכירה. דכל טענת משטה אני בד אינו אלא משום שנדרש לשלם יותר מהמקובל ונאמן לומר שלא היתה דעתו להתחייב באמת, אבל כיון שבז עשו לבכורה אינו נאמן לשוב בטענת משטה".

ב. מדוע אינו חייב מדין שכירות?

6. **בבא קמא, דפים קט"ו-קט"ז:** "זה בא בחביתו של יין וזה בא בכדו של דבש, נסדקה חבית של דבש, ושפך זה את יינו והציל את הדבש לתוכו - אין לו אלא שכרו; ואם אמר אציל את שלך ואתה נותן לי דמי שלי - חייב ליתן לו. שטף נחל חמורו וחמור חבירו, שלו יפה מנה ושל חבירו מאתים, והניח זה את שלו והציל את של חבירו - אין לו אלא שכרו; ואם אמר לו אני אציל את שלך ואתה נותן לי את שלי - חייב ליתן לו.
- אמאי? ונימא ליה: משטה אני בד! מי לא תניא: הרי שהיה בורח מבית האסורין והיתה מעבורת לפניו, אמר לו טול דינר והעבירני - אין לו אלא שכרו; אלמא אמר ליה: משטה אני בד, הכא נמי לימא ליה: משטה אני בד! הא לא דמי אלא לסיפא: ואם אמר לו טול דינר זה בשכרך והעבירני - נותן לו שכרו משלם. מאי שנא רישא ומאי שנא סיפא? אמר רמי בר חמא: בצייד השולה דגים מן הים, וא"ל אפסדתני כוורי בזוזא".
7. **מרדכי שם, רמז קע"ד:** "וטעמא דהוא מסוכן וחייב להצילו וליטול שכר טורחו, והכי נמי מצוה להביא רפואה לחולה. אבל בשאר מלאכות, ר"ל שאינה של מצוה, חייב לתת לו כל אשר התנה לו".
8. **רמב"ן יבמות, דף ק"ו:** "ויש מפרשים דטעמא דמתניתין משום דחייב הוא להצילו משום השבת אבידה ומשום הכי אין לו אלא שכרו כפועל בטל, ולדבריהם אין לרופא אלא שכר בטלה שלו, ולא מסתברא דמדמינן לה לחליצה בשמעתין דהא מ"מ ליכא עליה חיובא ממש למיחלץ".
9. **תוספות יבמות, דף ק"ו:** "אין לו אלא שכרו - היינו דוקא כגון הכא ששואל דבר גדול במקום שאין לוקחין אלא דבר מועט וכן ההיא דהגוזל בתרא (ב"ק קטז: ושם) גבי הלך להביא כרוב ודורמסקין לחולה דאין לו אלא שכרו אבל היכא שלוקחין דבר גדול התם אין יכול לומר לו משטה אני בד ואף על פי שלא הוציא כלום מאותו דבר שתובע עליו שכר".
10. **נתיבות המשפט, רס"ד ז':** "לכן נראה, דהנה לכאורה יש להקשות בהא שכתבו הפוסקים שהביא בשיטה מקובצת הטעם בטול דינר משום אונאה ... וע"כ צ"ל דודאי לית ביה משום אונאה, דהא ביותר מכדי שהדעת טועה לא שייך דין אונאה".
11. **שו"ת הרא"ש, כלל ס"ד סימן ג':** "אלמא, אף על פי שהתנה לו ליתן לו דמי שלו, כיון שהוא יותר מכדי שכרו, צריך קניין"¹.

¹ בשו"ת הרשב"א (א', אלף ק"מ) חולק על כך, ומפורש להדיא שאף אם עשה קניין יכול לטעון "משטה אני בד", באופן כללי יש לעיין ביחס בין הלכה זו ובין דין "תליוהו וזבין", ולבחון חלוקה אפשרית בין קניין ובין שכירות. אגב, בשולחן ערוך (ח"מ רס"ד ח') נפסק, שיכול לטעון משטה אני בד רק קודם ששילם, אך לאחר ששילם שוב אין לו טענה והמוציא מחבירו עליו הראיה, עיי"ש.

12. חידושי הריטב"א, יבמות דף ק"ו: "ומ"מ עדיין צריך להוסיף בזו ובההיא דמעבורת כי אף על פי שקצץ עמו שכירות ועשה פועל מלאכתו על פי השכירות ההוא ובעלמא כי האי גוונא אינו יכול לחזור בו וחייב לתת מה שפסק עמו משלם, שאני הכא כי מתוך האונס פסק וכהא דהכא דיבם שאינו הגון לה היה וכדי שלא תתעגן קצבה עמו וכן במעבורת אנוס היה ומחמת האונס פסק וקציצה באונס כמאן דליתא דמיא ואין לו אלא שכרו".

ג. שכר רופאים ואנשי המקצוע

13. רמב"ן יבמות, דף ק"ו: "ושמעין מינה דמי שהוא חולה וסמנין ביד חבירו שוין עשרים, והתנה עליו ליתן הרבה בדמיהן מחמת אונס חליו, אין לו אלא דמיהן, אבל רפאהו יש לו שכרו משלם שחכמתו מכר לו והיא שוה דמים הרבה".

14. רמ"א חושן משפט, רס"ד ז': "י"א הא דאין לו אלא שכרו היינו בדבר שאין רגילות ליתן עליו הרבה, אבל בדבר שדרך ליתן הרבה, כגון השבעת שדים או רפואה, חייב ליתן לו כל מה שהתנה עמו. ובשדכנות אין לו אלא שכרו, אף על פי שהתנה עמו לתת לו הרבה".

15. שולחן ערוך יורה דעה, של"ו: "מי שיש לו סמנים, וחבירו חולה וצריך להם, אסור לו להעלות בדמיהם יותר מן הראוי. ולא עוד, אלא אפילו פסקו לו בדמיהם הרבה, מפני צורך השעה שלא מצאו סמנין אלא בידו, אין לו אלא דמיהן. אבל אם התנה בשכר הרופא הרבה, חייב ליתן לו, שחכמתו מכר לו ואין לו דמים. הגה: ואף על פי שיש מצוה עליו לרפאותו; שכל מצות עשה דרמיא אכולי עלמא, אם נזדמנה לאחד ולא רצה לקיימה אלא בממון, אין מוציאין הממון מידו, ולא מפקיעין מידו חיוב שלהן".

16. שו"ת ציץ אליעזר חלק ה - רמת רחל סימן כה: "ודיו לנו בצרת שכר הרופאים המעבירים עלינו את המדה וביחוד בדורות הללו, וכבר הביע המרירות הגדולה על כך בספר מסגרת השלחן על יו"ד גם בחייבו ליתן מה שקצב לו הרופא, בכתבו בלשון: ומה נאמר בדורות הללו דהרופאים לוקחים לביקור חולים יותר מן הראוי לשכר טרחן ועמלן ודמים בדמים נגעו מלה בסלע והחולים וקרוביהם זלים זהב מכיס לגדל פרע לרופאים אנשי דמים וחכמה ומתנים ליתן להם פרס שאין לו קצבה על הגאולה דחייב ליתן מה שקצב וכו' עכ"ל. הרי דגם בבין השיטין של שורות החיוב משתקף בהלשון המליצי של המסגרת השלחן העול הגדול וההנהגה הבלתי מוסרית שעושים ומתנהגים הרופאים בדרשם מחיר מופרז אשר לפעמים גורמים בכך לדלדול מצבו החמרי של החולה ובני משפחתו לאין שיעור וערוך, ויוצא שכר רפואתם בהפסדם בהכנסת דאגה ויגון בלב החולה ובני משפחתו על המצב הקשה שנכנסו בו עקב המחלה ובגרמת הרופא, ואשרי הרופא היודע להיות משכיל אל דל".

17. מנחת אשר פרשת תולדות, שם: "והמנהג בימינו לשלם שכר לרופאים, ורבים הרופאים שהם יראי שמים ומדקדקים במצוות ושאלתם בפייהם האם יש היתר לכתחילה לגבות תשלום אשר הוא בודאי הרבה מעבר לשכר בטלה וטורח. ונראה ליתן טעם להתירא בשלש דרכים:

הנה לא כימי קדם ימינו אנו, דבימי קדם למד אדם בקל את חכמת הרפואה, אבל בזמנינו שהרופא צריך להשקיע דמים תרתי משמע, ולפני שהוא מתחיל להתפרנס צריך הוא להקדיש לזה מזמנו יותר מעשר שנים, והלימוד עולה לו הון תועפות, הלא פשוט שאין אדם מצווה במצות התורה להשקיע שנים ודמים כדי ללמוד רפואה. וא"כ מסתבר דרשאי הוא לקבל פיצוי כספי הולם על הכספים שהוציא ועל השנים שהשקיע, והפיצוי על הזמן הרב נחשב כמו שכר בטלה, ומשום כך נראה דמותר לרופאים לגבות שכר ראוי וסביר.

נראה עוד דכשם שהקילו פוסקי הדורות לרבנים ולמרבצי תורה, ראשי ישיבות ומורי הוראה להתפרנס מחכמת תורתם משום עת לעשות לה', מפני שהכירו וראו דאילולי יעשו כן ח"ו תשתכח תורה מישראל, הוא הדין והוא הטעם שיש להקל גם לגבי רופאים, וק"ו הדברים. דפשוט לכל בר דעת שאם לא יוכלו הרופאים להתפרנס בכבוד ממקצוע חיוני זה שיש בו הצלת נפשות אף אחד לא ילמד רפואה, ומשום כך הקילו בהלכה זו, וכ"כ בשו"ת בית יצחק (ח"מ סימן ע"ו אות ג').

העיקר נראה דהלא עצם הדין דמעבורת שממנו למדו הפוסקים לגבי רופא הגובה שכר רב הובא בשו"ע חו"מ (שם) וכתב שם הרמ"א דכל שנהגו לגבות ממון רב חייב לשלם כמו ברפואה ובהשבעת שדים, ומקור הלכה זו בתוס' יבמות שם ובמרדכי, הרי שנהוג היה גם בזמנם שהרופאים גבו כסף הרבה.

וגדול כח המנהג, ובפרט דמשמע בכמה מקומות דאף בימי חז"ל נהגו לשלם לרופאים שכר הגון, עיין ב"ק (פ"ה ע"א) אסיא במגן מגן שויה, ומבואר (שם פ"ג ע"ב) בדברי השיטמ"ק דכך ראוי לכתחלה לשלם לרופא שכר הגון כדי שישתדל כראוי ברפואת החולה. ואיתא עוד בסנהדרין (צ"א ע"א) דאמר ליה גביהא בן פסיסא לאותו המין שאיים לבעוט בו וליישר את הגיבנת שעל גבו: "רופא אומן תיקרא ושכר הרבה תטול". ודוחק לומר דכל הני מקורות ברופא נכרי מיירי, אלא נראה פשוט שכך היה נהוג, (וע"ע יו"ד סי' רכ"א ס"ד) וכל כה"ג אף אם הלכה רופפת בידך צא וראה איך הציבור נוהג ונהוג כמבואר בירושלמי מע"ש (פ"ה ה"ב, ל' ע"א) ויבמות (פ"ז ה"ג, מ' ע"א) ועוד.

וכבר הארכתי במק"א דכל כה"ג שיש ספק בדבר וכגון בני"ד דיש מן הראשונים שמתירים לרופא לגבות שכר ואף לשיטת האוסרים יש מקום לדון לקולא כמבואר, ואם אין זו הלכה פשוטה אף שכך סוברים רוב דיעות כל כה"ג אמרינן מנהג מבטל הלכה, עיין מג"א (סימן תר"צ ס"ק כ"ב) ואכמ"ל².

18. חשוקי חמד יומא דף ט': "מעשה במחותנים שנפגשו עם בעל אולם שהוא תלמיד חכם מופלג, וסיכמו עמו שביום פלוני תהיה חתונת בניהם באולם שלו, ובעל האולם הבטיח שיום מסויים יהיה שמור עבורם, ושבועיים לפני המועד המדובר יבואו המחותנים למשרדי האולם כדי לשלם ולסכם את התפריט. כשבאו המחותנים למשרד נתברר שבעל האולם טעה וכתב ביומן תאריך אחר, והיום שהוא הבטיח למחותנים כבר הושכר לאדם אחר שכבר עשה קנין ושילם דמי קדימה. וכעת שנים אוחזים באולם, זה אומר אני הזמנתי ראשון, וזה אומר אני שילמתי ראשון ועשיתי קנין קודם, ולכן כוחי גדול יותר ... מחמת לחץ הזמן למצוא אולם חילופי, פנו המחותנים למשרד תיווך המטפל באירועים, והם דרשו עבור מציאת אולם בזמן קצר חמשת אלפים שקלים. המתווך מצא אולם בירושלים, ואכן המחותנים שילמו על אולם זה, אך בהגיעם לשלם למתווך סירבו לשלם לו חמשת אלפים שקלים, והם טוענים שהמחיר מופרז ומגיע לו רק שלושת אלפים שקלים, ומה שאמרו שישלמו לו את המחיר הגבוה היה בגלל הלחץ של הזמן. הדין עם מי? ... ולכן בנידוננו חייבים לשלם למתווך את כל מה שהבטיחו לו, ובפרט אם כבר חתמו על חוזה, שמבואר בש"ך (סימן קכו ס"ק נד) שאי אפשר כבר לומר משטה אני בד. ועוד שיתכן לומר שבאמת מגיע לו שכר רב, כי חכמתו מכר לו, כיון שלא כל אחד יצליח למצוא אולם בזמן קצר, ולפעמים צריך לזה קשרים מיוחדים וכדומה, ולכן מגיע לו שכרו משלם".

² וראה עוד במאמרו של ד"ר איתמר ורהפטיג בתחומין כרך א' בעניין הגנת הצרכן לאור ההלכה.